

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора Ребрової Олени Євгенівни на дисертаційне дослідження Бикової Ольги Вікторівни «**Формування індивідуальних творчих здібностей майбутніх учителів хореографії у процесі позааудиторної виховної роботи вищих навчальних закладів**», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання

Актуальність обраної теми

Висвітлюючи актуальність теми дисертаційного дослідження, слід нагадати, що хореографія як галузь педагогіки мистецтва поступово займає своє місце не лише в практиці викладання мистецтва та художньо-естетичного виховання особистості, але й в науковій сфері. Цей аспект хореографічно-педагогічної освіти України найскладніший. На сьогодні важко відкрити магістратуру з хореографії у ВНЗ, не існує спеціалізованих вчених рад, де можна було б захищати дисертації, що є аналогічними зі спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика музичного навчання.

Однак, уже існують певні результати, що є унікальним надбанням української наукової думки в галузі мистецької педагогічної освіти, зокрема хореографічної. Це дослідження Ю.Ростовської, присвячене формуванню фахових переконань у майбутніх учителів хореографії; Л.Андрощук, С.Куценко, які досліджували різні сторони творчого потенціалу студентів-хореографів у педагогічному ВНЗ. Компетентнісний підхід представлений у дослідженнях Лю Цяньцян (художня компетентність), Ю.Волкової (художньо-комунікативна компетентність). Нам також вдалося долучитися до хореографічно-педагогічної проблематики та дослідити феномен художньо-ментального досвіду майбутнього вчителя хореографії. Але ця кількість замала, а внесок науковців у досліджену галузь є унікальним.

Проте, «білих плям» у галузі хореографічно-педагогічної освіти ще достатньо. Справа погіршується тим, що не існує загально визначеного нормативу щодо уроку хореографії у школі. Але сучасний мистецько-освітній простір наповнений домінантним звучанням «хореографічного акорду різноманітних тональностей»: від творчого розвитку школярів засобами хореографічного мистецтва у позанавчальних

зкладах освіти, їхньої підготовки до якісного сприймання хореографічних творів, до визначення оптимальних шляхів застосування педагогічного потенціалу хореографічного мистецтва в національному, патріотичному вихованні школярів; від якісної підготовки компетентного вчителя хореографії, до створення умов гармонійного поєднання в його фаховій підготовці виконавської хореографічної майстерності з методичною компетентністю та педагогічною ментальністю.

На деяких проблемних актуальних питаннях акцентує увагу й дисертантка. Наголос на педагогічному потенціалі як хореографічного мистецтва, так і позааудиторних форм виховання майбутніх вчителів хореографії є своєчасним та актуальним. Особливо це підсилено контекстом одного з найскладніших сучасних завдань – формування цілісної картини світу в школярів. Без мистецтва, художньо-естетичного світогляду таке завдання не може бути вирішеним. А художня синтезованість та інтегративні можливості хореографічного мистецтва у цьому аспекті важко переоцінити.

Отже, проблематика дисертаційного дослідження Бикової Ольги Вікторівни є своєчасною та гостро актуальною, на що вказують й визначені дослідницею суперечності, а саме: між актуальною потребою суспільства в особистостях із високим рівнем сформованості індивідуальних творчих здібностей та недостатньою розробленістю науково обґрунтованих педагогічних стратегій реалізації цієї проблеми; між потенційними можливостями позааудиторної виховної роботи у формуванні індивідуальних творчих здібностей майбутніх учителів хореографії та відсутністю відповідного змістового та методичного забезпечення; між традиційними формами й методами позааудиторної виховної роботи у вищих навчальних закладах та сучасними вимогами до підготовки майбутніх педагогів-хореографів у контексті гуманістичної парадигми саморозвитку особистості.

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків

Переходячи до висвітлення ступеня обґрунтованості наукових положень та висновків перш за все зазначимо, що дисертація входить до комплексного науково-дослідного проекту «Теоретичні та методичні засади розвитку хореографічно-педагогічної освіти в Україні» (номер державної реєстрації 0115U000603), про що

повідомлено на сторінці 3 автореферату. Дуже важливо звернути на це увагу, оскільки саме наявність такого проекту певною мірою сприяє збереженню та подальшому розвитку унікального надбання української мистецької педагогіки, практики та наукової галузі – хореографічно-педагогічної освіти. Така освіта здійснюється в багатьох ВНЗ різних країн світу, у різних формах, але на українському освітньому просторі склалися свої традиції підготовки майбутніх учителів хореографії. По-перше, інтегрованість фахових компетентностей, вивчення усіх видів танцю та якісна підготовка до композиційної творчої діяльності; по-друге, освоєння усіх хореографічних дисциплін, лексики, виконавських етюдів крізь призму їх викладання та розучування з дітьми різних вікових категорій; по-третє, орієнтація на художньо-естетичний, національно-виховний потенціал хореографічного мистецтва та його екстраполяція в соціокультурний простір. Ця багатомірність фахової підготовки зумовлює формування індивідуальних творчих здібностей, які студенти здатні реалізувати в усіх формах навчання, виробничої діяльності та соціокультурному середовищі. Позааудиторна виховна робота, яка має свої організаційні форми, технологію впровадження шляхом активізації самостійної творчої діяльності й можливостей самовираження, стає вагомим педагогічним ресурсом для формування таких здібностей, що й позначено в гіпотезі дисертації, висвітлено в науковій новизні.

Високий ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і результатів дослідження Бикової О.В. підтверджується теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних позицій дослідження; системним аналізом матеріалів; широтою й різноманітністю теоретичної бази.

Науковий апарат дисертаційного дослідження – об'єкт, предмет, мета, завдання, наукова новизна – сформульовано кваліфіковано. Структура й логіка розгортання дослідницького пошуку переконлива: від розгляду методологічних засад дослідження, визначення сутності майже всіх ключових понять до обґрунтування педагогічних умов формування індивідуальних творчих здібностей в позааудиторній виховній роботі та експериментальній перевірці їх ефективності.

Одержанню достовірних і обґрунтованих результатів сприяло застосування відповідного наукового інструментарію, який складається із вдало дібраних автором методів наукового пізнання: *теоретичних, емпіричних та статистичних*. Для остаточного статистичного підтвердження результативності експерименту було застосовано критерій Пірсона.

Дисертація базується на фундаментальній джерельній базі. Автором проаналізовано 290 наукових джерел, у яких досліджувана проблема розглядається й характеризується під кутом зору різних галузей науки, але переважно психолого-педагогічного напрямку вітчизняних та зарубіжних авторів.

Зміст дисертації складається з трьох розділів, вони містять презентацію теоретичної та прикладної експериментальної складової, які є збалансованими та підпорядковані реалізації основних завдань дослідження. На нашу думку, зміст добре структурований: теоретичні положення одразу переходять в практичну та експериментальну площину.

Дисертантка у вступі визначає для дослідження чотири завдання, але насправді паралельно вирішує ще одне важливе завдання – висвітлює педагогічно-виховний потенціал хореографічного мистецтва та специфічні форми організації позааудиторної діяльності, у яких хореографічне мистецтво може бути представлено як змістова складова.

На схвальну оцінку заслуговує узагальнення теоретичних положень щодо загальних здібностей особистості та презентація визначень творчих здібностей (Таблиця 1.1.), до яких дослідниця включає своє визначення поняття «творчі здібності танцівника». Широко представлений аналіз творчих здібностей за фаховою проекцією: математичні, музично-педагогічні, технічні, педагогічні, вчителів мистецьких дисциплін, тобто, спеціальні.

До наукових здобутків дисертантки належить положення про те, що оволодіння художньою майстерністю вимагає від особистості танцівника високорозвинених **емоційно-художніх якостей**, серед яких прийнято виділяти в як найбільш головні: музичність як здатність емоційного відгуку на зміст музики, образність та сприйняття, образність мислення, уяву. Творчі здібності танцівника

дослідниця визначає як цілісну багаторівневу й багатокомпонентну систему, яка має складну структуру і включає в себе: задатки, загальні здібності й власне хореографічні здібності, що визначають успішність професійної діяльності.

Вирішуючи друге завдання – розкриття особливостей формування індивідуальних творчих здібностей майбутніх педагогів-хореографів, дослідниця розглядає як суто хореографічні здібності, так і музичні. При цьому виокремлює саме такі, котрі є спільними: це музично-ритмічні здібності. Їх феноменологія пов'язана з просторово-часовими параметрами буття людини, її фізіологічними та психологічними аспектами. Тут варто було б дослідниці зупинитися на концепції М.Кагана. У контексті художньої творчості просторово-часовий континуум розкривається культурологом в онтологічній, художньо-гносеологічній та психологічній проекціях. Саме це й пов'язує музику та хореографію. Згадаємо, що *музичні* (старослов'янське слово) види мистецтво стародавнього світу, за античними концепціями, будувалося на здатності людини створювати образ як зліпок або відображення реальності засобами своїх внутрішніх можливостей: голосом, жестом, рухом.

Оскільки мова йде все ж про мистецтво, то найкраще для розуміння цієї спільності скористатися метафорою, яка висловлена Максиміліаном Волошиним стосовно хореографії. Нагадаємо, що Максиміліан Корієнко-Волошин – акмеїст, українець за походженням, розмірковуючи про танець, писав, що ідеальний танець створюється тоді, коли усе наше тіло стає музичним інструментом і на кожний його звук, як резонанс, буде народжуватися жест. Зробити своє тіло таким саме чутливим та дзвінким, як дерево старого страдиваріуса... – ось завдання мистецтва танцю.

Визначаючи значущість музичних здібностей для індивідуальних творчих здібностей танцюриста, дослідниця цілком слушно виокремлює *емоційність* як таку якість, що виявляється у всіх структурах комплексу базових компонентів (хореографічні та музично-ритмічні здібності, індивідуальні психодинамічні та психофізіологічні особливості), а також у мотиваційному та пізнавальному компонентах. Унікальною властивістю емоційного елемента, за концепцією дослідниці, є те, що він пов'язаний майже з усіма підструктурами особистості. Так,

оціночні судження насичені позитивними або негативними емоціями; емоційність відноситься до головних вимірів темпераменту; емоційні структури включаються до мотиваційних процесів, тому емоційність «обслуговує» всі інші складові елементи індивідуальних творчих здібностей. Ми повністю підтримуємо таку позицію автора, оскільки «експансія музики» (М.Каган) здатна впливати на емоційність не тільки почуттєвої сфери, але й когнітивної, інтелектуальної, роблячи «емоції розумними».

Не можна не погодитися з положенням дослідниці, що індивідуальні творчі здібності спираються на світогляд та ментальність людини. Оскільки фахівець має професійний світогляд та ментальність, цілком слушною є ідея того, що майбутні вчителі хореографії можуть досягти високого рівня сформованості спеціальних (творчих) здібностей лише за умови високого рівня сформованості загальнопедагогічних здібностей. Саме вони формують фахову педагогічну компетентність та внутрішню настанову на досягнення творчих успіхів учнів, що розуміється і відчувається як власний успіх та творче самовираження.

Логічно виправданим є теоретичне осмислення потенціалу хореографії через її багатофункціональність, що дало дослідниці можливість акцентувати увагу на пізнавальній, когнітивній, виховній, комунікативній та естетичній функціях. Їх усвідомлення навело на визначення педагогічних умов формування індивідуальних творчих здібностей майбутнього вчителя хореографії та формулювання гіпотези, згідно з якою пропонувані умови найефективніше реалізуються саме в позааудиторних формах хореографічної діяльності.

У процесі дослідження визначено сутність позааудиторної виховної роботи. Дослідниця витлумачує її як особливий вид діяльності, у якій переважає елемент самореалізації та яка володіє великими можливостями для задоволення інтересів та творчого саморозвитку майбутніх учителів хореографії. Вона надає можливості студентам-хореографам гармонізувати внутрішні та зовнішні чинники формування індивідуальних творчих здібностей, створює додаткові умови для реалізації внутрішнього творчого потенціалу, задовольняє ті потреби, які не повністю реалізуються у навчальній діяльності

Вирішуючи третє завдання, дослідниця розробляє критеріальний апарат з метою оцінювання рівня сформованості індивідуальних творчих здібностей майбутніх учителів хореографії. У дослідженні приділено багато уваги феномену критеріїв, уточнюється їх смислова та регулятивно-оцінна роль. Пропоновані критерії відповідають розробленій структурі індивідуальних творчих здібностей та спільно з визначеними методами дозволяють адекватно оцінити рівень їх сформованості. Під час констатувального експерименту дослідниця застосовувала широкий спектр методів, серед яких звертаємо увагу на опитувальник «Креативність» Н. Ф. Вишнякової. Дослідниця також застосовує окремі тестові завдання, опитувальники, за допомогою яких визначаються рівні сформованості показників розроблених критеріїв.

Для зіставлення двох емпіричних розподілів для кожного показника сформованості індивідуальних творчих здібностей майбутніх учителів хореографії використано критерій Пірсона χ^2 . Надійність результатів – 95 % вірогідності. Характеристика рівнів, а саме: самоактуалізації, креативного, медіального та мінімального, подається згідно з розробленими критеріями, що оцінюють компоненти цілісного утворення – індивідуальні творчі здібності майбутнього вчителя хореографії.

І нарешті, четверте завдання спрямоване на обґрунтування та експериментальну перевірку педагогічних умов формування індивідуальних творчих здібностей.

Дуже важливим, на нашу думку, є уточнення поняття «формування» у контексті дослідження. Дійсно, здібності розвиваються, якщо цей процес розглядати з психологічної точки зору та відповідно до внутрішньо-особистісного контексту. Але якщо йдеться про зовнішні впливи на індивідуальні творчі здібності, то поняття «формування» є більш відповідним.

Ретельні пошуки дисертантки на попередньому етапі експериментальної роботи дозволили ґрунтовно поставитися до розробки педагогічних умов, котрі є «родзинкою» у дослідженні. Ідея введення креативного позааудиторного середовища як мотиваційного чинника формування індивідуальних творчих

здібностей є оригінальною, оскільки зазвичай застосовується поняття «творча атмосфера». У разі застосування поняття «креативне середовище» мотивація значно активізується, оскільки існує спонукання до більш оригінальних, вільних, яскравих форм для позааудиторної діяльності, котрі не обмежують учасників певними нормами або настановами чи правилами. У таких умовах студенти завжди стають більш ініціативними та винахідливими.

Цілком доцільним вважаємо введення другої умови – активізація знань студентів щодо використання потенціалу хореографічного мистецтва у розвитку своєї творчої індивідуальності. Для її запровадження дослідниця активізувала науково-пошукову діяльність студентів. Кожна дисципліна фахової підготовки за вимогами щодо розробки навчально-методичного комплексу дисципліни містить ІНДЗ – індивідуальне дослідницьке творче завдання. Наука – вищий вияв творчості. Отже, спонукаючи студентів до дослідницьких, пізнавально-пошукових дій, зокрема в галузі хореографії, дослідниця активно впливала на когнітивний компонент індивідуальних творчих здібностей. Робила вона це переважно шляхом науково-творчих проектів, які студенти здійснювали самостійно. У дослідженні науково-творчий проект – це творче завдання інтелектуально-практичного характеру, розробниками якого є студенти, але під умілим і чітким керівництвом викладача.

У дослідженні розкрито існуючі форми позааудиторної виховної роботи, які застосовуються в мистецькій освіті. Цікавим є звернення до форм змагань (олімпіад, конкурсів), оскільки вони ґрунтуються на принципі колокогації, і беруть початок ще з часів античності. Такі форми завжди приваблюють дітей та студентів. Але форма конкурсу-фестивалю стає сьогодні найефективнішою, оскільки вона не лише дає можливість виявити свої таланти, а й збагатити свій художній світогляд.

Третя умова певним чином поєднує навчальну та позааудиторну виховну діяльність студентів, що також є доречним. Варто нагадати, що в процесі становлення майбутнього фахівця позааудиторні форми певною мірою є продовженням навчального процесу. Набуття досвіду виховної роботи в умовах позааудиторної діяльності обов'язково знаходить відображення й в аудиторному навчальному процесі.

Творчі завдання більш докладно розкриті автором у посібнику «Формування індивідуальних творчих здібностей майбутніх учителів хореографії», на який вона й посилається під час презентації завдань формувального експерименту.

Експериментальна перевірка запропонованих дослідницею педагогічних умов переконливо доводить їх ефективність. Так, в експериментальній групі, де запроваджувалися обґрунтовані педагогічні умови, кількість студентів за креативним критерієм збільшилась на 8,7 % і становить 14,9 % (у контрольній – 6,8 %), кількість студентів, які належали до медіального рівня зросла на 17,6 % і становить 56,2 % студентів (у контрольній – 40,2 %), кількість студентів з мінімальним рівнем зменшилась на 27,9 % і становить 27,3 % студентів (у контрольній – 55,2 %). Узагальнений показник рівня самоактуалізації становить 1,6 % студентів (у контрольній – 0 %).

Отже, можна констатувати, що дослідниці вдалося вирішити усі завдання, досягти мети та підтвердити гіпотезу дослідження. У результаті проведеної роботи дисертанткою встановлено, що формування індивідуальних творчих здібностей здійснюється більш ефективно завдяки впровадженню в позааудиторну виховну роботу ВНЗ таких педагогічних умов: створення креативного позааудиторного середовища як мотиваційного чинника формування індивідуальних творчих здібностей; активізація знань студентів щодо використання потенціалу хореографічного мистецтва в розвитку своєї творчої індивідуальності; використання комплексу творчих завдань в процесі проходження педагогічної практики.

Таким чином, аналіз результатів дослідження Бикової Ольги Вікторівни дає підстави стверджувати, що воно має теоретичне й практичне значення для розв'язання актуальної проблеми індивідуальних творчих здібностей майбутніх учителів хореографії.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

Основні положення дисертації Бикової О.В. достатньо повно висвітлені у 19 одноосібних публікаціях, 1 публікації у співавторстві. Матеріали дисертації апробовані на 12 міжнародних та 13 всеукраїнських конференціях. До цього ж у

2016 року Бикова О.В. опублікувала статтю в журналі «Наука і освіта» Південноукраїнського нац. пед. ун-ту, який саме з 2016 року входить до пошукової платформи Web of Science.

Оцінка змісту й оформлення дисертації та автореферату

Дисертація та автореферат написані грамотно й оформлені згідно з вимогами пунктів 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (постанова Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р.). Стил ь викладу в них матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій доступний для їх сприйняття. Зміст автореферату повністю ідентичний основним положенням дисертації. В авторефераті основні положення дисертації викладені повно й докладно. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації.

Зауваження щодо змісту дисертації

1 . Ключовим поняттям дослідження є індивідуальні творчі здібності. Отже, поняття творчості підлягає уточненню. Але в тексті дисертації дослідниця застосовує ще поняття креативності. Автор переважно ґрунтується на психологічних теоріях щодо творчості та креативності, навіть застосовує їх як тотожні поняття. Однак, варто було б звернутися й до культурологічних аспектів творчості та креативності та висвітлити все ж такі існуючі відмінності в змісті зазначених понять. До цього ж спонукає їх застосування в науковому тезаурусі дисертації: здібності творчі, а середовище, у яких вони розвиваються, креативне.

2. Оскільки феномен творчості, зокрема й хореографічної, має не тільки психологічну основу, а й культурологічну, варто було б висвітлити й цю сторону в теоретичному дослідженні. Все ж дисертація розглядає процеси виховання на основі хореографічного мистецтва, яке має вагомий педагогічно-виховний потенціал. Можемо поради ти ознайомитися з працями ?Герасимової, ?Жиленка, дослідженнями ?Ромма; більш ґрунтовно звернути увагу на історично-первинний комунікативний аспект хореографії.

3. Звертаємо увагу на номінацію рівнів сформованості індивідуальних творчих здібностей. Дослідниця на етапі попереднього експерименту орієнтується на три рівні: високий, середній, низький. На основному етапі – уже чотири рівні. Вони номіновані не зовсім логічно: перші два характеризують якісні аспекти, а наступні – кількісні. Доречно й питання: з якою метою здійснювався пошуковий етап? Чому дисертантка в ньому визначає 3 рівні, ці результати її не влаштовують, і вона далі орієнтується на чотири рівні. Цікаво почути пояснення дослідниці.

4. Компонента модель індивідуальних творчих здібностей достатньо обґрунтована. Однак, до неї є певні зауваження:

а) у процесі обґрунтування дослідниця вказує на окремі здібності, котрі дійсно можуть бути віднесено до творчих. Але в побудованій структурі в її трьох компонентах включено не лише творчі здібності, а й спеціальні, які не є творчими. Окрім того включено знання, мотиви, що не є творчими здібностями. Їх варто було б подати як опосередковані елементи певного компонента;

б) на стор. 58 подається наочна модель, де вказано на спільний для усіх трьох компонентів елемент – емоційний. Проте, на стор. 7 автореферату та й в тексті дисертації він подається як компонент, але котрий окремо не досліджується; окрім того, рисунок, який відображує структуру, може бути застосований до будь-якого вчителя (стор. 58), отже варто було б розкрити елементи, що становлять компоненти саме через конкретизацію суто творчих здібностей вчителя хореографії, а не через їх опосередковані результати: знання, мотиви, мета діяльності тощо.

5. У тексті дисертації щодо розкриття формувального експерименту на основі розроблених педагогічних умов тісно переплітаються аудиторні та позааудиторні форми. Дослідниця презентує умови, творчі завдання, що запроваджуються в цих умовах, цікаві організаційні форми. Проте не розкриває організаційних принципів, за якими сполучаються освітній аудиторний та позааудиторний виховний процеси. Однак, з тексту дисертації випливає, що ці процеси поєднані. Бажано дати пояснення, яким чином і які принципи застосовані.

Загальний висновок

Таким чином, узагальнимо, що дисертація Бикової Ольги Вікторівни на тему «Формування індивідуальних творчих здібностей майбутніх учителів хореографії у процесі позааудиторної виховної роботи вищих навчальних закладів» є ґрунтовним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, що має наукову новизну та практичне значення. Дисертація, подана на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., № 567, а її автор, Бикова Ольга Вікторівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент

завідувач кафедри
музичного мистецтва
і хореографії

ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського»

О.Є.Реброва,

доктор педагогічних наук,
професор